

olmamaları için merhamet ettiği bazı kullarına günahlarını da unutturur. Öte yandan kulları için bazı dinî sorumlulukları hafifletmesi de Allah'ın affediciliğinin bir sonucudur (bk. el-Bakara 2/187; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/101).

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde Allah'ın engin bağışlayıcılığı sürekli vurgulanmakla birlikte, onun kendisine ortak koşmak (*şirk*) ve kul hakkı gibi bazı günahları affetmeyeceği ya da bazı şartlarla affedebileceği de bildirilir, bazı kullarına dünyada yaptıklarından dolayı âhirette azap edeceği haber verilir. Allah'ın mutlak gücü ve kudreti ile adaleti bunu gerektirse de O cömertliğinin ve merhametinin bir eseri olarak kullarından dilediğini bağışlayacaktır. Zaten gerçek anlamda affetmek, cezalandırmaya gücü yetenin cezalandıracağı kişiyi bağışlamasıdır. Başka çare olmadığı veya karşılık vermeye güç yetirilemediği zaman kötülük yapanı affetmenin fazla bir anlamı ve değeri yoktur. Ayrıca Allah'ın kullarını affetmesinin, onların bunu arzu ve talep etmeleriyle (yani istiğfar etmeleriyle) ve günahlarından pişmanlık duyup bir daha işlememe konusunda iradelerini ortaya koymalarıyla (yani tövbe etmeleriyle) yakından ilgili olduğu da yine âyet ve hadislerde sıkça vurgulanır (bk. GÜNAH; MAĞFİRET; TÖVBE).

Hız. Peygamber Allah Teâlâ'nın afüv olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Bir gün Hz. Âişe kendisine bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesinde nasıl dua etmesi gerektiğini sormuş, Resûl-i Ekrem de içinde "afüv" isminin geçtiği şu duayı yapmasını tavsiye etmiştir: "Allahım! Şüphesiz sen affedicisin (*afüv*), cömertsin, affı seversin, beni affet" (Tirmizî, "Daavât", 84).

Allah'ın afüv isminin anlamını özümsemiş bir mümin, her şeyden önce O'nun kullarına olan sevgi ve merhametinin ne kadar büyük olduğunu anlar, günahlarının bağışlanabileceği ümidini asla kaybetmez ve bunun için gayret göstermekten vazgeçmez. Aynı zamanda insanların kendisine karşı yaptığı hata ve kusurları affederek Allah'ın merhamet ve mağfiretini elde etmeye çalışır. Çünkü Allah Teâlâ, insanlardan birbirlerine karşı affedici olmalarını istemiş (bk. el-Bakara 2/109; en-Nisâ 4/149) ve affedenlere âhirette büyük mükâfat vaat etmiştir (eş-Şûrâ 42/40). Kur'ân-ı Kerim'de Yûsuf peygamberi affetmede bir örnek olarak gösteren Allah Teâlâ

(bk. Yûsuf 12/91), "Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever" (Âl-i İmrân 3/134) âyetiyle de müminleri affedici olmaya çağırılmaktadır.

Afüv ismini gerçekten anlayan bir mümin, affetmenin büyüklük olduğunu bilir, cezalandırma veya karşılık verme imkânı varken bile affetmeyi tercih eder ve bu davranışının karşılığında insanlardan hiçbir şey beklemez. Bu kişi özür dileyenin özrünü kabul etmeyi alışkanlık haline getirir, yapılan hatayı görmemeye, aldırnamaya, incitmemeye, hiçbir şey olmamış gibi yaptığı iyiliklere devam etmeye çalışır.

Ayrıca bk. ALLAH; ESMÂ-yi HÜSNÂ; GAFÜR; RAÛF; TEVWÂB.

KAYNAKÇA

Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, Ankara 1963, s. 138-140; Fahreddin er-Râzî, *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillâhi teâlâ ve's-sıfât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 339-341; Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 151-152 = *The Ninety-nine Beautiful Names of God* (trc. David B. Burrell – Nazih Daher), Cambridge 2007, s. 138-139; Kurtubî, *el-Esnâ fi şerhi esmâillâhi'l-hüsnâ* (nşr. Muhammed Hasan Cebel – Târik Ahmed Muhammed), Tanta 1416/1995, I, 144-151; Metin Yurdagür, *Âyet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul 1996, s. 223-225; Muhammed Râtib en-Nablusî, *Mevsûatü esmâillâhi'l-hüsnâ*, Dimaşk 1423/2002, II, 1222-1237.

AFYON

bk. UYUŞTURUCU

AGNOSTİSİZM

اللاأدرية

İnsan aklının Tanrı ve evren hakkındaki mutlak gerçeği bilemeyeceğini ileri süren felsefî akım.

"Bilinemezcilik" anlamına gelen *agnostisizm*, genelde varlık hakkında, özelde ise Tanrı inancı karşısında olumlu ya da olumsuz bir bilgiyi reddeden felsefî

ekolün adıdır. İslamî kaynaklarda “lâedriyye” veya “lâirfâniyye” olarak geçmektedir. XIX. yüzyılda ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış olmakla birlikte, agnostisizmin ilk izleri Antik döneme, bazı sofist ve şüpheci düşünörlere kadar geri gitmektedir.

Agnostisizm terimi ilk olarak XIX yüzyıl düşünürü Thomas H. Huxley (1825-1895) tarafından *gnostique* terimine mukabil kullanılmış olsa bile, temelinde kuşkuçuluk bulunan felsefi bir düşünce olarak kabul görmesi daha da önceden Immanuel Kant (1724-1804) ve David Hume’un (1711-1776) eleştirel ve kuşkuçulu düşüncelele sayesinde mümkün olmuştur. Hume varlığın ortaya çıkışı konusunda insanoğlunun elinde herhangi bir deneyim veya gözlem olmadığı için söylenenlerin birer yanılgıdan ibaret olduğunu belirtmiş ve şüpheci yaklaşıma öncülük etmiştir. Kant ise insan aklının metafizik alanda, özellikle de Tanrı’nın varlığı hakkında akli veya dinî bir biçimde herhangi bir bilgi edinmesinin imkânsızlığını dile getirmiş, *Salt Aklın Eleştirisini* (1781) adlı eserinde de evrenin ezeli olup olmadığı veya ilk sebebinin bulunup bulunmadığı konusundaki tartışmaların bitmeyeceğini ileri sürmüştü. Agnostisizmin savunucusu olan Huxley ise onlardan bir adım daha ileri giderek varlık hakkında kesin bir bilgi elde edilemeyeceğini ileri sürmüş, bu anlamda teizm, panteizm veya idealizmle birlikte, ateizm ve materyalizmin de varlık konusundaki duruşlarının yanlış olduğunu söylemiştir. Huxley için varlıkla ilgili olumlu ya da olumsuz iddialı tavırlar isabetli olmayacaktır. İskoçyalı filozof Robert Flint de (1838-1910), agnostisizmin aslında inançla ilgili bir teori olmaktan ziyade, bilgiyle ilgili bir teori olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan, Herbert Spencer (1820-1903) sonlu olanın ötesine geçilemeyeceğini, bilimin bilinemezlik sınırında durması gerektiğini, bilginin sadece varlığın tezahürüyle alakalı olduğunu belirtmiş; en yüksek bilgeliği ise her şeyin bir bilinemez olarak var olduğu gerçeğini görmek olarak tarif etmiştir. Huxley, Spencer ve Flint’in yanında, Leslie Stephen (1832-1904), John Tyndall (1820-1893), William Kingdon Clifford (1845-1879), Henry L. Mansel, Bertrand Russell ve Anthony Kenny de agnostisizmin temsilcileri arasında yer almaktadır.

İslam düşüncesinin erken dönemlerinde yaşamış Sâlih b. Abdülkuddûs ve Ebû’l-Alâ el-Maarri gibi

şairlerle Ebû Hafs el-Haddâd ve İbnü’r-Râvendî gibi düşünörlere de agnostik düşüncenin temsilcileri arasında sayılırlar. Bu düşünörlere Tanrı’nın varlığını inkâr etmekten ziyade, her şeye şüphe ile yaklaşan ve bir bütün olarak bilginin gerçekliğini reddeden bir anlayışı savunmuşlardır.

Agnostisizmdeki en temel konu insanın neyi bilip neyi bilemeyeceği tartışmasıdır. Agnostik veya kuşkuçulu düşünörlere takıldığı nokta burasıdır. Bu yaklaşıma göre, insan aklının sınırları bulunmaktadır, Tanrı’nın varlığı da insan aklının sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla O’nun hakkında kesin bir bilgi elde etmek ve varlığını kesin bir biçimde kanıtlamak mümkün değildir. Tanrı’nın sadece varlığı değil, yokluğu da kanıtlanamaz, çünkü aleyhinde kesin bir kanıt bulunmamaktadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken ve agnostiklerin gözden kaçırdıkları husus, bir şeyin varlığı hakkındaki bilgi ile o şeyin mahiyeti hakkındaki bilginin ayrı şeyler olduğudur. Yani Tanrı’nın varlığı tartışmasıyla O’nun mahiyetinin ne olup ne olmadığı ayrı tartışma konularıdır. Diğer bir deyişle, pek çok kelam âliminin de işaret ettiği üzere, Tanrı’nın varlığının bilinebileceğini, ancak O’nun ne olduğu ile ilgili tam ve kesin bir bilginin elde edilemeyeceğini belirtmek gerekir. İnsanı Tanrı’nın varlığına götüren pek çok kanıt (bilgi) bulunmaktadır. Bu kanıtların kesin bilgi olup olamayacağı ayrı bir tartışma konusudur. Ancak O’nun mahiyeti yani ne olduğu hakkında, varlığı kadar kesin bilgiler elde bulunamayabilir. Çünkü mahiyeti insan açısından bilinmezleri içerir. Bunu zaten dinin kendisi de söylemektedir. Nitekim insan akli bütün evreni veya sonsuzluğu da kuşatamamaktadır. Halbuki evrenin varlığı veya sonsuzluk hakkında herhangi bir kuşku yoktur. Sonuç itibariyle, Tanrı’nın mahiyeti bilgi alanına giren bir konu değildir. Kaldı ki duyumsal olarak bilinen ve gözlemlenen bir şeyin Tanrı olarak isimlendirilemeyeceği, onun olsa olsa herhangi bir obje, ikon, pagan veya fresk olmaktan öteye geçmeyeceği açıktır.

Günümüzde pek çok yerde agnostisizm ile ateizm birbirine karıştırılmakta, hatta agnostikler gizli birer ateist olarak düşünölmektedir. Agnostiklerin inanmayışı veya dinî ritüellere katılmayışları pratikte ateizm olarak görülse de Bertrand Russell

ve Anthony Kenny gibi önde gelen agnostikler bu duruma karşı çıkmış; agnostisizmin ateizm olmadığını, çünkü ateizmde bir kesinlik iddiası bulunduğunu, kendilerinin ise buna katılmadıklarını dile getirmişlerdir.

Agnostisizmin sınırlarının genişletilerek ateizm olarak düşünülmesi bir yana, onu mutlak surette din karşıtı bir tutum gibi görmek de isabetli olmayacaktır. Dindar olduğu halde agnostik olan düşünürler de mevcuttur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Tanrı'ya inanmakla birlikte Tanrı, âhret, gayp vb. inanç konularının mahiyetinin ne olduğunun bilinemeyeceğini ileri süren bir tür dinî agnostisizm de söz konusudur. Rudolf Otto ve Thomas McPherson gibi düşünürler hıristiyan dünyasında bu yaklaşımın önde gelen temsilcileridir.

Agnostisizmin Tanrı'nın varlığını inanç konusu olmaktan çıkarıp rasyonel ve tecrübî delillere dayanan gündelik bilimsel bir konu gibi düşünmesi yani onu bilginin konusu olarak görmesi isabetli değildir. Kaldı ki Tanrı'nın bilginin veya kanıtlamanın konusu olması, onu bilginin objesi haline getirecektir ki, bu durum *tanrı* kavramına aykırı olduğu gibi inanç konusunda da daha olumsuz kanaatlere yol açabilecektir. Ayrıca Tanrı'nın varlığı duyumsal bilginin söz konusu olduğu, deney alanına giren bir konu değildir. O aşkın ve yüce bir varlıktır. İnsan aklının bilgisi ise, O'nun aşkınlığını ve yüceliğini anlamakla birlikte, O'nun mahiyetini kavrayamayacak derecededir. Tanrı'ya tam olarak sadece kendisi bilebilir. Bizleri Tanrı'nın varlığına götüren, inancı destekleyici pek çok veri bulunmaktadır. Bu veriler dikkatle incelendiğinde elde hiçbir şey yokmuş gibi bir tutum içerisinde olunamaz. Kur'ân-ı Kerim'in de pek çok yerde ifade ettiği gibi evrenin büyüklüğü, düzeni, ihtişamı bizleri düşünmeye sevketmekte ve bu düşünme neticesinde kişiyi Tanrı'nın varlığına götürmektedir.

Evrenin varlığı, düzeni ve devamı için yaratıcıya, düzenleyiciye, inayet ve akıl sahibi bir kudrete ihtiyacının olduğu açıktır. Bu iddianın karşısında evrenin kendi kendine ortaya çıktığı ve kendi iç yasalarıyla mevcut halini aldığı söylemi ise ateist bir iddiadır. Ama bu iddia bunun nasıl gerçekleşebildiği konusunda tesadüf dışında bir açıklama ileri

sürememiştir. Ortada ara bir çözüm olarak agnostisizm bulunmaktadır. Ancak teizm karşısında agnostisizmin bilinemezliği savunması tutarlı gözükmemektedir.

Varlıkta bir yasanın bulunduğu kimsenin kuşkusu yoktur. Bütün bilim dalları da varlıkta var olan bu yasaya dayanır. Bu yasa sadece doğada değil, etik alanda ve akılda da bulunmaktadır. Yasayı inkâr mümkün değildir. Bu yasa da bizleri varlığın bilgisine, daha da ileride metafizik düzlemde bizleri yasa koyucunun (Tanrı) bilgisine götürmektedir.

Diğer taraftan, kesin bir bilginin bulunmaması iddiası bizâtihi agnostik duruşla çelişmektedir. Çünkü bilinemezlik, özünde bir bilgi içeren felsefi bir iddiadır.

Ayrıca bk. ALLAH; ATEİZM; İMAN; KÜFÜR.

KAYNAKÇA

Alfred E. Garvie, "Agnosticism", *ERE*, I, 214-220; Anthony Kenny, *What I Believe*, Londra-New York 2006; Aydın Topaloğlu, *Filozofların Tanrısı: Teistik Perspektif*, İstanbul 2014; Bernard Lightman, *The Origins of Agnosticism: Victorian Unbelief and the Limits of Knowledge*, Londra 1987; Bertrand Russell, "What is an Agnostic?", *The Basic Writings of Bertrand Russell* (ed. Robert E. Egner – Lester E. Denonn), Londra-New York 2009, s. 557-565; David Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion* (ed. Martin Bell), Londra 1990 = *Din Üstüne* (trc. Mete Tunçay), Ankara 2004; Ferit Uslu, "Agnostisizm", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/21, Çorum 2012, s. 5-28; Herbert Spencer, *First Principles*, Cambridge 2009, s. 3-97 = *İlk Prensipler* (trc. Selmin Evrim), İstanbul 1947, I, 46-62; James Collins, *God in Modern Philosophy*, Chicago 1967; Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İstanbul 1994, s. 204; Robert Flint, *Agnosticism*, New York 1903; Robin Le Poidevin, *Agnosticism: A Very Short Introduction*, Oxford-New York 2010.

DİA: İlhan Kutluer, "Lâedriyye", XXVII, 41-42.

AĞAÇ

bk. ÇEVRE

AĞIRBAŞLILIK

bk. VAKAR

AĞIT

bk. YAS